

Tue Hejlskov Larsen

Er Knud den helliges segl fra 1085 en forfalskning?

Siden Lauritz Weibulls afvisning¹ af ikke kun Arthur Køchers diplomanalyse men også af hans seglovervejelser,² er der ingen som åbenlyst³ har anfægtet 1085-seglets datering eller originalitet. På den baggrund forekommer det mærkværdigt, at Arthur Køchers opfordring til at foretage en tilbundsående undersøgelse ikke er fulgt op. Dette skyldes vel dels segls almindeligvis lave prioritering blant historikere og kildeudgivere dels det europæiske seglmateriales utilstrækkelige publicering, bevaringsforhold, decentrale opbevaring og den heraf afledte næsten generelle utilgængelighed, hvis man skal foretage komparative studier inden for en snæver økonomisk og tidsmæssig ramme.

Det er min hensigt i det følgende at tage det første skridt til en sådan undersøgelse. Materialet, som bl a ligger til grund for mine iagttagelser, er nogle tusinde fotokopierede, offentliggjorte segl fra ca 1000–1250 fra hele det vesteuropæiske område (medregnet det nuværende Polen, DDR, Tjekkoslaviet og det nordvestlige Jugoslavien).⁴

Under seglanalysen har jeg anlagt to metodiske synsvinkler: dels en funktionel, dels en typologisk, hvoraf den første klart er mere skitseagtig end den sidste.

Ved “typologisk” forstår jeg en nøje sammenholdelse af alle 1085-seglets konkrete udtryk med det indsamlede seglmateriales uden eksplicit hensyntagen til væsentlighedskriterier eller betydning. Formålet er at placere 1085-seglet i den europæiske segludvikling.

Modsat mener jeg med begrebet “funktionel”, at der tages udgangspunkt i seglets retslige funktion og ikke i første omgang i den unikke og konkrete seglfremstilling. Det er her bestemmelsen af, hvilke træk på seglene der strukturelt set er essentielle, de bagvedliggende retskoder, reglerne for tegnenes kombinatorik og sidenhen skrift- og billedtegnenes konkrete anvendelse i en retshistorisk sammenhæng, som skal fikseres.

Det er åbenbart, at denne sidste synsvinkel kun kan antydes i denne sammenhæng, hvad angår selve billedtegnene på 1085-seglet, idet det kræver en meget omfattende kildeinventering og semiologisk analyse.

Men for at give et lille indblik i, hvad en sådan billedtegnanalyse kan medføre af konstitutionelle implikationer, skal jeg kort citere J Bugenhagens kroningsredegerelse for Christian den III i 1537⁵:

“Des Königs Regalia sein gewest das Schwerdt, Krone, Septer und Apfel”.⁶ “Durchs Schwerd wird nicht allein Halsgericht verstanden, sondern auch die rechte Maß zu strafen auf allerley weiße”.⁷ “Die Krone ist . . . Landt und Leute.”⁸ “Aber daraus merken wir, das das Scepter die lere sey und das Recht, da man sich im Königreich nach richten sol; also kan kein Landt, kein Oberkeit one Scepter, das ist one Gesetze und geschriben Recht bestehen, das man wisse, wie man solle kauffen und verkauffen, Erbschichtung thun, und in allen streitigen Sachen, . . ., Urteilen und Sentenz oder Recht sprechen”.⁹ “Man nennets den Apfel, darumb das es rundt ist: aber es ist wie ein Himmelspehr, und bedeutet alles in summa, was wir gesagt haben vom Königreich und beschirmung und gutem Regiment”.¹⁰

Disse indholdsbestemmelser må dog ikke opfattes, som om de også var gyldige for den tidlige middelalder. Her tænker jeg specielt på den ny scepterdefinition i forhold til den, som i al fald siden Wormserkonkordatet i 1122 i reglen kom til udtryk i de følgende århundreders kejserlige retsoverdragelser ved scepterforleninger af gejstlige besiddelser: f eks i 1174: “Inperator etiam sine mora iusticiam suam ei recognovit et ecclesiae Salzburgensi, toto episcopatu cum omnibus regalibus per sceptrum ei concessis valde solempniter coram omni illa curia et principibus . . .”.¹¹

Men nu tilbage til mit konkrete emne: Knud den helliges segl fra 1085.

Seglets forbindelse med diplommet

Den ældste bevarede afskrift, a, af Knud den IV's gavebrev til Lunds domkirke er fra kort før 1123¹² og nævner overhovedet ikke noget segl (vedrørende overleveringen se *Diplomatarium Danicum*, 1 r, 2 bd, Kbh 1963, s 45–46). Først i b-afskriften fra 1490'erne har kantoren Boecius Johannis efter selve teksten tilføjet en seglbeskrivelse, hvor han anvender udtrykket “In sigillo . . . appenso”.¹³ På samme måde har Johan Peringskiöld til e-afskriften “på en stump af et blad, af mindre format og finere konsistens end papiret iøvrigt”¹⁴ tilføjet – med henvisning til Boecius Johannis – en seglbeskrivelse, som dog ikke er blevet fuldført. Her bruges udtrykket “cum impendenti sigillo regio”.¹⁵ Det er således karakteristisk for alle afskrifterne, at der ikke findes nogen intern seglhenvi-sning, hvad man traditionelt ville forvente, jf f eks Erik Emunes endnu bevarede Lunde-diplom fra d 6 januar 1135: Hec ut rata sint sigillo nostro cartam hanc signavimus”,¹⁶ for afskrifterne har ingen corroboratio. Netop dette karakteristikum synes ud fra en retslig synsvinkel at være en afgørende mangel ved teksten, hvad også A Køcher har lagt vægt på,¹⁷ idet seglets diplomatariske tilhørsforhold således ikke er sikret på sædvanlig måde. Og spørgsmålet er derfor om

Fotografi af Knud den IV's seglavers og -revers fra 1085. Sveriges regenters samt deras höga anhörigas minnesmärken, samlade och beskrefne af Johan Peringskiöld, tillökte och fortsatte af Dan. Georg Nescher, p.88 (Kungl. Biblioteket, Stockholm).

det er en rimelig modargumentation – set i lyset af, at det er et kongediplom, sagen drejer sig om –, når L Weibull skriver: “Uteslutandet av corroboratio, . . . är i samtida tyska privatdokument, exempelvis ärkebiskoparnas i Köln, icke sällsynt; i franska seigneuriala dokument, som sigillerats, är det in i mitten av 12 årh regel, att sigilleringen icke omnämnes särskilt”.¹⁸

Men det er klart, hvis man stoler på J Peringskiölds senere entydige angivelse af, at seglet var vedhængt og antager, at Knud d IV's segl var af voks, så er et af de tidligste tilsvarende eksempler på en sådan kombination Wilhelm Erobrerens vedhængte vokssegl.¹⁹

Segl med personfremstilling på begge sider

L Weibull har umiddelbart ret i, at Wilhelm Erobreren er en af de første engelske konger, som anvender segl med personfremstilling på to sider. Imidlertid, hvori består denne parallel?

Betragter man sådanne dobbeltsidede segl (jeg udgår fra mit indsamlede seglmateriale), synes følgende alternative muligheder at være til stede:

- 1) Aversen og reversen er fuldkommen ens.
- 2) Begge legender er ens (for det meste med flere titler og områdeangivelser), mens personfremstillingerne er forskellige i henseende til symboludstyret.

- 3) Symboludstyr og legender er forskellige på for- og bageagl. Det vil med henblik på legenderne sige, at der på den ene side anvendes een type af titler og områdebetegnelser og andre på den anden side.

For alle tre arter synes i første omgang seglets ydeligere sikring mod forfalskning at have været afgørende, men tager man de meget få dobbeltsegl i forhold til antallet af enkeltsegl i betragtning, kan det ikke være hovedmotivet. Dobbeltseglets funktion må snarere have været at vise alle titlerne og ikke mindst alle områderne og embedstegnene, som seglindehaveren havde i sin besiddelse, for derigennem muligvis at dokumentere alle de rettigheder han havde og kunne gøre brug af.²⁰

Legenderne på seglets to sider

Wilhelm Erobrerens segl, som stadig fines i original, er helt i overensstemmelse med alternativ nr 3). Dvs han er på aversen – med rytterafbildningen – nævnt ved navn og som patron over normannerne (som var et len under den franske konge) og på reversen – med majestætfremstillingen – som konge over englænderne.²¹ Typologisk set er det dog ganske enestående, at majestæt- og rytterfremstillingen er placeret på henholdsvis reversen og aversen.

Selvom legenderne er udformet på vers, hvilket blandt verdslige segl fra 1000–1250 kun genfindes på Knud den IV's segl og nogle af de tidligste (tilsyneladende rekonstruerede) norske kongesegegl fra 1200-tallet,²² så indeholder Wilhelm Erobrerens segllegender alligevel de europæiske personfremstillende segls almindelige legendeoplysninger: nemlig navn, titel, område.

Sammenholder man nu dette dobbeltsegls legender med Knud d IV's segl er der – bortset fra versemålet – flere afgørende forskelle.

For det første er 1085-seglets majestætfremstilling placeret på aversen og ikke som på Wilhelm Erobrerens segl på reversen.

For det andet angiver forseglets legende kun Knuds navn og titel (findes ikke i diplomets intitulation), men ikke hvilket område eller hvilke indbyggere han var konge over (hvad heller ikke står i intitulation). På netop dette punkt er den eneste samtidige parallel den tyske konge Henrik d IV's segl.²³

For det tredje nævner legenden på reversen²⁴ hverken navn, titel eller embedsområde, som man skulle forvente på et sådant tidligt bageagl; men blot at han var "søn af kong Magnus". Den første konge-bageglslegende af denne art er den ungarske konge Andres den II's guldbullerevers (fremstiller kun et skjold) fra 1221, som lyder sådan: SIGILLUM SECUNDI ANDREE TERCII BELE REGIS FILII.²⁵ De første kongesegegl overhovedet med angivelse af, hvem kongen var søn af, er enkeltsidede med de

normale legendeoplysninger (navn, titel, område) og fra slutningen af 1100-tallet.²⁶ Blandt de øvrige verdslige segl dukker de første eksempler op omkring 1150. De få eks inden 1200 er hovedsagligt fra England og Skotland. De kan placeres i to grupper: nemlig i 1) de, hvor slægtsoplysningen kun er et supplement til øvrige titel- og områdeangivelser, og 2) de (kun enkeltside segl), som kun nævner slægtstilhørsforholdet. Det første mig bekendte segl i den sidste gruppe er en segltegning af en ukendt skottisk adelsmands segl fra 1180, som forøvrigt også afbilleder en rytter med falk,²⁷ men dette vil jeg vende tilbage til senere.

Ovenstående dobbeltsegl- og legendesonderinger har altså vist: 1) at Wilhelm Erobrerens segl rigtigt nok er den tidligste parallel til legender i versemål og vedhængte dobbeltsegl af voks, men også 2) at 1085-seglet ikke anvender det engelske tronbilledes helt unikke placering på reversen, 3) at 1085-seglet ikke angiver, hvilket område kongen var hersker over, hvad alle engelske kongesegl gør i modsætning til et par tyske kongesegl fra det 11 årh og 4) at slægtsangivelser på segl tidligst kendes fra midten af 1100-tallet og – i denne forbindelse nok så væsentligt –, at de segl, der kommer nærmest 1085-seglets revers i tid formentlig tilhører mindre kendte og mindre betydningsfulde adelsfolk.

Den indtil nu foretagne undersøgelse har altså vist, at 1085-seglets almindeligvis antagne engelske forbillede ikke er så entydigt, som man hidtil har ment. Jeg skal derfor i det følgende gå nærmere ind på 1085-seglets enkelte billedelementer, for at se om disse kan belyse seglets typologiske tidsfæstelse nærmere. Jeg vil tage udgangspunkt i den formentlig ældste af J. Peringskiölds 3 segltegninger²⁸ – altså ikke i de, som bl a er udgivet af Thiset og Petersen.²⁹ Disse 3 er de eneste bevarede afbildninger af 1085-seglet.³⁰

Forsiden: tronseglet

Følgende træk har jeg hæftet mig ved:

- 1) Kronetypen findes overhovedet ikke i mit seglmateriale. Med lidt god vilje kunne man måske hævde, at der bag denne kroneudformning ligger en byzantinsk inspireret krone med pendilia, men hvorfor ikke blot se den som det den er på segltegningen: en kronehjelm; som dog tidligst kan være fra det 12. årh.³¹
- 2) Det flagrende stykke klæde ud fra højre skulder savner paralleller i andre segl.
- 3) Tronen er ikke en bänk, hvad man skulle forvente, hvis seglet skulle være samtidigt med Wilhelm Erobrerens, men en klapstol. De ældste kongesegl med klapstol er nemlig henholdsvis de franske konger Ludvig den VI's og Ludvig den VII's segl fra 1108 og 1141³² og den skotske

kong Edgars segl fra omkring 1100.³³ Også gejstlige begynder først tidligt i 1100-tallet at anvende klapstole på deres segl.³⁴

- 4) At den tronende hersker kun holder et rigsæble er en helt unik fremstilling, som der slet ikke findes nogen seglparalleller til.³⁵
- 5) Men højre arm- og hånds specielle stilling kendes dog fra nogle væsentligt senere kongesegl. Et af de tidligste segl er Valdemar Sejrs dobbeltsegl fra 1204.³⁶ Her er hånden bare ikke tom, for heri hviler nemlig sceptret. Ser man et kort øjeblik bort fra insigniet skulle man næsten tro, at Knud den IV's ellers så mærkelige tomme højre hånd var kalkeret af fra dette eller de efterfølgende danske eller europæiske kongesegl³⁷ eller måske allerede fra Ludvig den VII's segl fra 1141, hvor dog den tronende person holder sceptret i *venstre* hånd.

Under alle omstændigheder er den tronendes håndstilling på 1085-seglet mindst 50 år for tidligt fremme i forhold til hele den europæiske trontypeudvikling.

Bagsiden: rytterseglet

Har falkeryttermotivet på segl et retsligt indhold?

På 1085-seglets revers er følgende træk mærkværdige:

- 1) Ryttertypen med falk kender jeg ikke fra nogensomhelst kongesegl fra 1000–1250. Typen er derimod ganske almindelig blandt de øvrige adelige – både kvinder og mænd – i 1200-tallet og tydeligvis ikke afgrænset

38

40

Til venstre Wilhelm den II af Holland's ungdomssegel og til højre hans senere kongesegl. J. G. Kruisheer, *De oorkonden en de kanselarij van de grafen van Holland tot 1299*, S. Gravenhage-Haarlem 1971, bd.II, segltype 38 og 40.

til en bestemt titel- eller legendetype. Enkelte eksempler kendes også fra slutningen af 1100-tallet, og de tidligste jeg kender til er henholdsvis Galcherius af Salins (ligger i det nuværende Frankrig) segl fra 1160³⁸ og Radulfus af Alchtunia's (England) segl fra 1150.³⁹ Segltypen synes derfor tidligst at kunne dateres til midten af 1100-tallet.⁴⁰

Betragter man umiddelbart et sådant falkeryttermotiv, antager man gerne og selvfølgelig, at motivet må angive en fredssommeligt, adelig syssel, nemlig jagt. Fæstner man sig nærmere ved seglbrugen af motivet, er der dog træk, som forekommer mere markante. Den tyske seglforsker R. Kahsnitz skriver i forbindelse med ungherre Dietrich af Kleves falkeryttersegel fra 1229 således: "Während die Darstellung des Reiters in voller Rüstung in der Regel den regierenden Fürsten, Grafen und Herren vorbehalten war, werden andere Familienmitglieder, soweit sie Reitersiegel führten, insbesondere die Frauen, aber auch die Söhne auf der Falkenjagd dargestellt".⁴¹ Det kan med andre ord se ud som om, at der ligger konnotationer gemt bagved den middelalderlige seglbrug af motivet – konnotationer som ikke er umiddelbart fattelige for en nutidig betragter, men som har været afgørende for forståelsen af seglmotivets retslige betydning. Jeg vil derfor i det følgende kort omtale to eksempler på brugen af falkeryttersegel, hvis sociale kontekst er let tilgængelig og nogenlunde velbevaret, for derved skitseagtigt at angive inden for hvilke indholdsrammer falkeryttermotivets på segl sandsynligvis må ses. Eksemplerne er fra den slægt, som nok hyppigst i 1200-tallet benyttede sig af falkeryttermotivets, nemlig greverne til Holland.

Ligesom ungherre Dietrich af Kleve anvender både Floris den IV af Holland (født ca 1210 og død 1234), søn af Wilhelm den I af Holland, og Wilhelm den II (født 1227 og død 1256), søn af Floris den IV, falkeryttersegel, førend de fremstiller sig på deres segl som henholdsvis fanerytter og konge.⁴²

Kort efter Wilhelm den I's død i 1222 dukker den ca 12 år gamle Floris den IV's første falkeryttersegel op. Denne type anvender han frem til 1231,⁴³ hvor han i sit 21 år skifter over til faneryttertypen, som han benytter frem til sin tidlige død i 1234.⁴⁴ Et markant retsligt karakteristisk ved ungdomsperioden 1222–1231 synes at være: "Na de dood van Willem I (4. febr. 1222) treedt Boudewijn (af Bentheim) gedurende de eerste vijf jaren van de regering van Floris IV opnieuw als ruwaard op, althans in 1223, 1224 en 1226." "In nr. 108 (diplomnummer) heet hij procurator en ballivus van Holland". "Tijdens dit tweede ruwaardschap oorkondt Boudewijn van Bentheim meestal samen met Floris IV, die zelf overigens vaker alleen dan samen met zijn oom oorkondt".⁴⁵

Også Wilhelm den II benytter i ungdomsårene, som ligeledes karakteriseres ved, at han var under en art formynderskab – i hvert tilfælde i en væsentlig del af tiden⁴⁶ – udelukkende falkeryttermotivets på sine segl

(bevarede for årene 1241–46). Først i sit 19. år skifter han segltype – ikke som andre grever af Holland til et sværd/faneryttermotiv – men til et enkeltsidet tronsegl, da han i 1247 bliver valgt til tysk konge.⁴⁷

På baggrund af ovenstående foreløbige analyse vil jeg tillade mig at koble falkeryttermotivet på segl med følgende indholdstørrelser: at seglføreren besidder arveretten til et len, men (endnu) ikke har den fulde råderet over et sådant, dvs er under en art formynderskab og, når der er tale om mandlige segl,⁴⁸ at seglbenytteren i reglen er en ung mand. En sådan udlægning kan ligge inden for rammerne af R Kahsnitz bedømmelse af Dietrich af Kleves falkeryttersegl: ”In diesem Falle besiegelt der Jungherr die von seinem Vater ausgestellte Urkunde von 1229 als Zweiter mit, da sie nach menschlichem Ermessen auch ihn als Nachfolger verpflichten sollte”.⁴⁹

Vender vi nu tilbage til 1085-reversen synes legenden (*Hic natū regis magni sub nomine cernis*⁵⁰) i snæver forstand at passe udmærket til falkeryttermotivet, men sammenholder man motivet med aversens regentfremstilling forekommer kombinationen at være temmelig absurd i lyset af ovenstående indholdsanalyse.

- 2) Også hovedbeklædningen er bemærkelsesværdig. Kronehjelmene er ikke kun segltypologisk ukendt, men også selve det, at der er en hovedbeklædning, er atypisk, da alle de mandlige falkerytter jeg kender til på segl er barhovede, og sidst men ikke mindst strider det imod den ovenstående antydede retslige betydning.⁵¹
- 3) L Weibull har hævdet, at hestefremstillingen skulle være en efterligning af Wilhelm Erobrerens avershest.⁵² Sammenligner man imidlertid de to hestes gangart med almindelige beskrivelser af hestegangarter, så er Wilhelm Erobrerens seglhest rigtigt nok midt i et galopspring, hvad forøvrigt er almindeligt på ryttersegl, hvor rytteren holder en fane eller et sværd foruden et skjold. Hele hestens attitude er anspændt ligesom under en kraftanstrengelse. Især den udstrakte øverste del af hestens hale viser dette. Men betragter man hesten på 1085-seglet nøje, forekommer det mig ikke at være et galopspring. Hestens gangart kan faktisk ikke karakteriseres som en gangart, idet hesten egentlig ser ud til at galopere fortil og at trave eller at gå skridtgang bagtil. Var hestens skråt bagudstrakt højre bagben bare tegnet en halv centimeter længere ind under hestekroppen og halen ikke bare løst nedhængende, var der ikke tvivl om, at det var et galopspring. Men som hesten er tegnet, er det hverken det ene eller det andet. Hertil skal også tilføjes, at jeg ikke kender nogen segl af denne type, hvor hesten galoperer. Reglen er, at hestene går i skridtgang eller pasgang. Specielt pasgang er en yndet gangart. At hestens ene hov når et stykke ud i legenden, kan jeg ikke se er noget klart indicium på, at Wilhelm Erobrerens segl skulle være 1085-seglets forbillede, da det hyppigt forekommer på ryttersegl.

- 4) Sporerne er med stjernetrisser og kan tidligst være fra 1300-tallet, da sporehalsene efter tegningen at dømme (set i forhold til rytterens fodlængde) er omkring 15–20 cm lange.⁵³

Konklusion

Den foretagne typologiske undersøgelse af Knud den helliges segl fra 1085 har altså på det foreliggende grundlag ikke bekræftet Lauritz Weibulls opfattelse af, at seglet er fra 1085, men derimod vist et mildt sagt broget billede af mulige seglforbilleder i tid og rum:

Legendernes versemål og selve seglets befæstning kan pege på Wilhelm Erobrerens segl, den manglende områdeangivelse på den samtidige tyske konges (Henrik d IV), mens tronbilledets placering på aversen taler imod påvirkning fra Wilhelm Erobrerens segl.

Klapstolen viser hen på de franske kongers eller den skotske kong Edgars eller nogle centraleuropæiske gejstliges segl fra begyndelsen af 1100-tallet, hvorimod slægtsskabsangivelsen og falkerytteren på aversen synes at pege på typer, som først dukker op i slutningen af 1100-tallet.

Den karakteristiske højre håndstilling hører formentlig først hjemme i 1200-tallet og sporerne kan ikke være fra andet end 13–1400-tallet.

Dertil har undersøgelsen også afdækket en række helt enestående træk ved seglet, som sammenlagt må sætte et stort spørgsmålstegn ved 1085-seglets ægthed: de ganske ukendte kronehjelme, det flagrende klædestykke ved højre skulder på aversen, hestens udformning, den bekrøede falke-rytter og sidst men ikke mindst er det uden sidestykke at den tronende person kun holder et rigsæble og at en regerende konge har afbilledet en falke-rytter på sit segl.⁵⁴

Jeg kan kort sagt ikke forestille mig, at nogen konge selv med sin bedste vilje har kunnet godkende 1085-seglaftrykket.

Ekskurs: 1085-seglets mest sandsynlige ophavssituation

Som komplement til ovenstående skal jeg her til slut kort forsøge at indkredse seglets udførelsestidspunkt og -sted. Man fristes faktisk meget til at tro, at det evt originale segl er gået tabt enten under Erik Menveds indbrud i Lunde sakristi eller måske nærmere under Kristoffers lignende indbrud omkring 1300:” Qui(Kristoffer) statim rediens Lundis sacristiam st Lundensis ecclesiae fregit et inde sicut Nabogodonosor in Jerusalem omnia clenodia abduxit et omnia privilegia et litteras fregit, abcissis plumbetis et sigillis, ac omnia privilegia et litteras in medio chori comburi fecit”;⁵⁵ og at en eller anden i Lunde domkapitel engang efter 1300 har ment, at det var tilrådeligt, at klenodiet – altså 1085-diplomet eller en afskrift heraf – fik sit

segl igen, hvorefter man har ladet et udføre. I kraft af kirkens lange hævd på 1085-donationerne har det ikke været nødvendigt at få det nye segl anerkendt af den danske konge.

Et sådant hændelsesforløb synes indholdsmæssigt at understøttes dels af den meget tendiøse mangel ved kongefremstillingen på seglet: det manglende scepter i højre hånd (dette symbol var nemlig siden Wormserkonkordatet i 1122: ”*Electus autem regalia per sceptrum a te recipiat et, que ex his iure tibi debet faciat*”⁵⁶ grundlæggende for kongemagtens forhold til kirken) dels ved den bemærkelsesværdige bekronede falkerytter på reversen, som både indholdsmæssigt og typologisk synes at høre hjemme i en kirkelig sfære – jf kalkmalerierne i Skibby og Risinge kirke.⁵⁷ Falkerytter-tympanonet i Lunds domkapitelmuseum⁵⁸ er muligvis det umiddelbare forbillede i denne sammenhæng. Måske har seglfremstilleren gerne villet fortælle om Knuds slægtsforhold (jf at de danske konger i 12–1300-tallet sædvanligvis angav deres våbenskjold på deres seglrevers),⁵⁹ men selvfølgelig ikke har haft kendskab til et sådant og derfor i mangel af bedre fremstillet en bekronet falkerytter med en passende legende, som vel at mærke synes at passe til en kirkelig opfattelse af motivet, men ikke til den retslige seglbrug heraf. På denne baggrund kan man bedre forstå kantoren Boecius Johannis’s usikre holdning til billedet på 1085-reversen: ”*ex adversa parte est ymago quasi ducis vel equitis sculpta*”.⁶⁰

I hvert tilfælde peger det yngst daterbare træk på 1085-seglet, nemlig sporerne, på, at 1085-seglet formentlig er fremstillet i 1300-tallet.

NOTER

1. Lauritz Weibull, "Knut den helliges gåvobrev till Lunds domkyrka 1085", i *Historisk tidsskrift*, 9 række, 3 bind, Kbh 1925, s 104–147.
2. Arthur Køcher, "Kongebrevet fra 1085. Studie i det ældste danske Diplom- og Brevvæsen", i *Historisk tidsskrift*, 9 række, 2 bind, Kbh 1921–23, s 129–170.
3. Jeg takker Thomas Riis for hans brev af 12 juni 1982, hvori han ikke kun har givet mig værdifulde oplysninger i forbindelse med hans udtrykkelige mistanke til seglets ægthed, men også gjort mig opmærksom på prof. R-H Bautier's argumentation for, at seglet ikke kan være fra 1085. Kirsten Bendixen og Erik Cinthio er jeg tak skyldig for vigtige henvisninger og kommentarer. Hertil skal jeg specielt nævne Tore Nyberg, som har ydet mig uvurderlig hjælp under arbejdsprocessen.
4. Det skal bemærkes, at det indsamlede materiale naturligvis er repræsentativt m h t konge/kejserssegltypen fra perioden 1000–1250. For det øvrige indsamlede materiales vedkommende har det desværre ikke været mig muligt – p g a det europæiske seglmateriales mere eller mindre uoverskuelige opbevarings- og registreringsforhold – at få repræsentativitetsspørgsmålet for denne største del af samlingen mere uddybende belyst. Selvom jeg kun har kunnet få bekræftet udsnittet af verdslige segltypen i den forholdsvis store samling i statsarkivet i München, mener jeg alligevel, at mit materiale må have interesse i det mindste i kraft af, at det er det hidtil mest omfattende seglmateriale, som har kunnet sammenholdes med 1085-segltegningen. Kun en meget omfattende registrering og publicering af de europæiske seglmateriale vil yderligere kunne sikre det indsamlede materiales bærekraft. En del af materialet er behandlet i mit hovedfagsspeciale: *Tegn og hierarki. En kitse til en højmiddelalderlig aristokratisk kode*. Odense 1981 (utrykt).
5. J Bugenhagen, *Die Krönung König Christians III von Dänemark und seiner Gemahlin Dorothea*, udg a. Gottlieb Mohnike, Stralsund 1832. Jf Erich Hoffmann, "Die Krönung Christians III von Dänemark am 12 August 1537. Die erste protestantische Königskrönung in Europa", i *Herrscherweihe und Königskrönung im frühneuzeitlichen Europa*, udg a H Duchhardt, Wiesbaden 1983, s 57–68.
6. J Bugenhagen, anf a, s 43.
7. J Bugenhagen, anf a, s 61.
8. J Bugenhagen, anf a, s 72–73.
9. J Bugenhagen, anf a, s 65.
10. J Bugenhagen, anf a, s 66.
11. MGHSS XVII, s 498 f. Med hensyn til hvad "cum omnibus regalibus" kan betyde, se evt. Frederik Barbarossas regaliedefinition på det roncaliske møde i 1158: "Regalia sunt hec:", MGH const T I nr 175, s 244–45.
12. *Diplomatarium Danicum*, 1 række, 2 bind, Kbh 1963, s 45.
13. *Diplomatarium Danicum*, anf a, s 44.
14. *Diplomatarium Danicum*, anf a, s 45.
15. *Diplomatarium Danicum*, anf a, s 45.

16. *Diplomatarium Danicum*, anf a, s 124.
17. A Köcher, anf a, s 148.
18. L Weibull, anf a, s 132.
19. W de G Birch, *Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum*, Vol 1, London 1887, nr 15–21, s 3–5, Plate I (nr 17). David Walter, *William the Conqueror*, Oxford University Press 1968, Plate 3 (mellem s 12 og 13), fotografi af et originalt segl. Det tidligste eksempel jeg kender til er Edvard Bekenderens segl fra 1053–65, W de G Birch, anf a, feks nr 5, s 2.
20. Se evt Henrik Løves segl før og efter hans afsættelse som lensherre over hertugdømmerne Sachsen og Bayern i min artikel: “Tegn og krop. En skitse til et højmiddelalderligt lenstegnsskodes”, i *Scandia* bind 48:2, 1982, s 242–243.
21. Averslegenden læses af W de G Birch således: HOC NORMANNORUM WILLELMUM NOSCE PATRONUM SI; og på reversen: HOC ANGLIS REGEM SIGNO FATEARIS EUNDEM. W de G Birch, anf a, nr 15, s 3–4.
22. Chr Brinchmann, *Norske Sigiller fra Middelalderen. Kongelige og fyrstelige segl*. Kristiania 1924, s 2–13. Gustav Storm, *Norges gamle Vaaben, Farver og Flag* (Skrifter udg a. Videnskabselskabet i Christiania 1894. II. Historisk – filosofisk klasse.), Kristiania 1895.
23. Erich Kittel, *Siegel*, Braunschweig 1970, abb 129, s 211 (s 442). O Posse, *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806*. 1 bind, Dresden 1909, Tafel 16.
24. Legenden lyder således på aversen: PRESENTI REGEM SIGNO COGNOSCE CN/TONE; og på reversen: HIC NATU REGIS MAGNI SUB NOMINE CERNIS; *Diplomatarium Danicum*, anf a, s 44.
25. R Marsina, *Codex diplomaticus et epistolaris slovaciae*, Tomus I, Bratislavæ MCMLXXI, nr 254, s 192, s 362, Tabl XXI, 8. På Emericus den I's guldbulle fra 1202 lyder legenden til aversen (tronbilledet) dog således: HENRICS TERCII BELE REGIS FILIUS; anf a, nr 119, s 102, s 361, Tabl XIX, 3–4.
26. Stefan den III's segl fra 1172: STEFANUS DI GRA GEISE REGI FILIUS UNGARIE DALMACIE ACCROVACIE REX. R Marsina, anf a, nr 92, s 88, s 361, Tabl XVIII, 2.
27. Henry Laing, *Descriptive Catalogue of Impressions from Ancient Scottish Seals, Royal, Baronal . . .*, Edinburg 1870, nr 844, s 140, plate 9,5 har anført legenden således: *SIGILLUM WILLI FILII JOHIS*.
28. Publiceret i Thomas Riis, *Les institutions politiques centrales du Danemark 1100–1332*. Odense University Press 1977, fig 3, s 152.
29. A Thiset, *Danske kongelige Sigiller, samt sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085–1559*, Kbh 1917, Tavle I, Ia og Ib.
30. *Diplomatarium Danicum*, anf a, s 44.
31. P E Schramm, *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik*, Stuttgart 1956, bd 3, s 990.
32. W de G Birch, *Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum*, Vol V, London 1898, nr 18,072, nr 18, 073, Plate IV (18,073).
33. W de G Birch, *History of Scottish Seals from the 11:th to 17:th century*, Stirling 1905, Vol I, nr 2, s 99.
34. Manfred Groten, “Das Aufkommen der bischöftlichen Thronsigel im Deutschen Reich”, i *Historisches Jahrbuch*. 100. Jahrgang, München 1980, s 163 ff.
35. Ser man på Knud den helliges og de tidligere danske kongers mønter i 1000-tallet, finder

man intet rigsæble afbilledet, men hyppigt sceptre og under Knud selv dog kun sværd. P Hauberg, *Myntforhold og udmyntninger i Danmark indtil 1146*, Kbh 1900, tav I–XII. Suppl med C J Becker, “The Coinage of Hartacnut and Magnus the Good at Lund c 1040–c 1046”, s 119 ff, i *Studies in Northern Coinages of the Eleventh Century* (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filosofiske Skrifter 9:4), udg a C J Becker, Kbh 1981.

36. A Thiset, anf a, tabel 2, 7a. Det mig bekendt tidligste er den ungarske konge Emericus den I's guldbullerevers fra 1202, R Marsina, anf a, tabl XIX, 3. På tyske brakteater findes håndstillingen allerede fra sidste halvdel af 1100-tallet. Brakteaten der Stauferzeit 1138–1254. Aus der Münzsammlung der deutschen Bundesbank, Frankfurt am Main 1977–78, abb 75.
37. Feks kong Wilhelm fra Holland (1248), *Die Zeit der Staufer*, bd III, abb 27, s XXVII.
38. D L Galbreath, “Sigilla Agaunensia”, i *Schweizer Archiv für Heraldik*, Vol 39, Lausanne 1925, planche I, nr 81 (segltgning).
39. W de G Birch, *Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum*, vol II, London 1892, nr 5606 (ingen seglabildning).
40. Ser man bort fra seglmaterialet, findes falkeryttermotivet dog allerede i 1000-tallet (Henning Scheel, Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, bd 4, sp 154; Dannenberg, *Deutsche Münzen*, Berlin 1876–1905, Tafelband, Tafel 91, nr 44, 46, 47; Bayeux-tæppet). Om den delvist bevarede tympanon i Lunds domkapitelmuseum (bageste halvdel af en falkerytter kan tydeligt ses) også er fra 1000-tallet, er dog langt fra sikkert. Det eneste der vides med sikkerhed er, at den “funnits vid en anställd grundgranskning i Lund” (C G Brunius, *Skånes Konsthistoria för medeltiden*, 1850, s 472). Man har forsøgt at sammenkøde tympanonet med en kongsgård vest for domkirken (A Andren, *Medeltidsstaden*, rapport 26, Stockholm 1980, s 71), men hvorfor ikke anse den for at have tilhørt en tidligere romansk kirke i Lund? Romanske tympanoner kendes jo udelukkende fra kirkerne i det skandinaviske område. Og dertil er falkeryttermotivet heller ikke ukendt i gejstlig regi, når man holder sig nogle dog noget senere kalkmalerier for øje. Jeg tænker specielt på motivet “den levende og den døde” i feks Højby kirke (dat 1380) (U Hastrup og R Egevang, *Danske kalkmalerier. Gotik 1375–1475*, Kbh 1985, s V og P Pentz's artikel: Den ridende død, i samme bog (med fotografi af motivet)).
41. R Kahsnitz, *Die Zeit der Staufer*, Stuttgart 1977, bd 1, s 50.
42. Det gælder forøvrigt også den efterfølgende Floris, Wilhelm den II's broder og Floris den V, søn af Wilhelm den II. J G Kruisheer, *De oorkonden en de kanselarij van de graven van Holland tot 1299*, S Gravenhage-Haarlem 1971, bd II, segltype 42–43 og 49–50.
43. Legende: S FLORENCII COMITIS HOLLANDIE, J G Kruisheer, anf a segltype 28.
44. Legende: SIGILL FLORENCII COMITIS DE HOLLANDIE, J G Kruisheer, anf a segltype 30.
45. J G Kruisheer, anf a bd I, s 7, ditto, bd II, s 259 og nr 110.
46. J G Kruisheer, anf a, bd I, s 7–8, ditto, bd II, s 267–69, nr 153–55, 158, 160, 163, 167, 171 bis, 172, 176.
47. J G Kruisheer, anf a, bd II: Før 1247: segltyperne 37 og 38; 1247: Legende: WILHELM DI GRA RÖM IN REGEM ELECTUS SEMP AUGUSTUS”, segltype 39.
48. Jeg kender adskillige eksempler på, at kvinderne brugte motivet hele deres levetid, f eks Machteld, Floris den IV's kone J G Kruisheer, anf a, bd II, segltype 32.
49. R Kahsnitz, anf a, s 50.
50. *Diplomatarium Danicum*, anf a, s 44.

51. Udenfor seglverdenen kender jeg dog to eksempler på falkeryttere med krone. Det ene skulle være et 1200-tals kalkmaleri i gamle Risinge kirke i Östergötland (jf Henning Scheel, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bd IV, sp 154) og det andet er et 1300-tals kalkmaleri i Skibby kirke (Frederiksborg amt). Det sidste forestiller “De tre levende og de tre døde”. I en båndslынget tekst omkring de tre bekronedede falkeryttere og 3 stående og bekronedede skeletter aner man teksten . . . V . . . S : VIDE : IOTE FI-LUS. (Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, bd IV, planche 3). Interessant er det – her i denne kirkelige sfære – at falkeryttermotivets betydning synes at være løst fra den verdslige retslige sfære – altså seglverdenen – ved at personerne er bekronedede, men stadigvæk betegnes som sønner, jf teksten over kalkmaleriet, og det ikke er det retslige betydningslag, som har haft billedfremstillers interesse, men nærmere modstillingen “evig fyrstelig eller kongelig ungdom” kontra “døden”.
52. L Weibull, anf a, s 136.
53. Rune Nordberg, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bd 16, 2 opl 1982, spalte 532–533.
54. Se evt afbildningen af Harld Godvinson før og efter hans kroning 1066 på Bayeux-tæppet.
55. Ærkebisp Niels krønike: S r D VI, s 627. Suppleret med M Mackeprang, “Krøniken om Jens Grands fangenskab”, *Historisk Tidsskrift*, 6 r, 3 bind, s 643. Herluf Nielsen, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bd VII, sp 572.
56. M G H Const I nr 108, s 160 f.
57. Se note 51 og 40.
58. Se note 40.
59. A Thiset, anf a.
60. Diplomatarium Danicum, anf a, s 44.